

**Razem czy osobno? Drogi do niepodległości państw
Europy Środkowej i Wschodniej (1914-1922),
na przykładzie wybranych zagranicznych podręczników
do nauczania historii. (Główne tezy).**

Rok 1914 charakteryzuje się między innymi okrągłymi rocznicami ważnych dla nas wydarzeń historycznych. Jedną z tych rocznic to stulecie wybuchu pierwszej wojny światowej. Jak zwykle w takich i podobnych przypadkach rocznicowa tematyka znajduje odzwierciedlenie w mediach. Ale po określonej rocznicy przychodzą następne i to one lokują się między innymi na czołówkach gazet. Inaczej jest z podręcznikami historii.

Jednym z kryteriów doboru treści do podręczników szkolnych jest wskazanie na związki przyczynowe pomiędzy różnymi wydarzeniami historycznymi, a także na powiązania pomiędzy przeszłością i współczesnością.

Wiele współczesnych państw usytuowanych w Europie Środkowej i Wschodniej odrodziło się lub powstało w następstwie pierwszego światowego konfliktu militarnego. Dlatego zarówno okoliczności powstania, czy też ich kształt terytorialny powinien uczeń prześledzić przy pomocy szkolnego podręcznika do nauczania historii.

Czy tak jest istotnie? Próbę odpowiedzi na to pytanie podejmujemy dokonując analizy dobranych celowo zagranicznych podręczników do nauczania historii.

Omawiając nowy porządek na naszym kontynencie po zakończeniu I wojny światowej autorzy tak zwanego europejskiego podręcznika do nauczania historii podkreślają, że podstawą w przebudowie politycznej kontynentu powinna być zasada samostanowienia narodów.¹ Dalej w tym samym opracowaniu czytamy: „Powróciła niepodległa Polska, utworzone zostały – Jugosławia, Czechosłowacja, Litwa, Łotwa, Estonia, Finlandia”². Rozstrzygnięcia traktatowe nie wszędzie były aprobowane, ponieważ nader często nie brano pod uwagę rosnącej świadomości narodowej. Dlatego zwłaszcza w Europie Środkowej i Wschodniej podejmowano próby uregulowania granic na drodze militarnej. Podręcznik europejski jako przykład podaje tylko wojnę Polski z Rosją w roku 1920.³ Autorzy tego podręcznika trafnie podkreślają, że: wola niepodległości wielu narodów Europy objawiła się

¹ Historia Europy opracowana przez 12 europejskich historyków (tłumaczenie na język polski) , Warszawa 1994, s. 329

² Tamże

³ Tamże. 330

w czasie wojny. Każdy z nich chciał mieć niepodległe państwo, ale idealistyczne wizje Wilsona napotkały problemy nie do rozwiązania przy wytyczaniu granic tam, gdzie różne narodowości współmieszkały na małym terytorium. Jako jeden z przykładów przywołano sytuację w Polsce, w której granicach znaleźli się Litwini, Ukraińcy oraz Białorusini. Warto przypomnieć, że treści analizowanego podręcznika warianty: „razem czy osobno” odnoszą najczęściej do Czechów i Słowaków oraz narodów mieszkających na Bałkanach. Dylemat „razem czy osobno” znalazł szerokie odzwierciedlenie na kartach podręczników węgierskich. Autor jednego z nich przypomina, że Węgry nie mogąc wybić się na niepodległość, po nieudanych powstaniach utworzyli z Austrią monarchię dualistyczną, za co zapłacili bardzo wysoką cenę, ponieważ znaleźli się w obozie państw, które zostały pokonane w wyniku I wojny światowej tracąc 2/3 swojego terytorium. Dlatego w końcowej narracji na ten temat znajdziemy pytanie sformułowane w konwencji historii alternatywnej: „Jak mogły wyglądać granice Węgier po I wojnie gdyby nie utworzono wcześniej monarchii dualistycznej”⁴. Interesującą nas w tym wystąpieniu problematykę („Razem czy osobno”) stosunkowo obszernie omawia jeden z podręczników niemieckich⁵. Taki dylemat zdaniem autorów miały narody wchodzące wcześniej w skład monarchii Austro-węgierskiej, a zwłaszcza Czesi i Słowacy oraz ludy słowiańskie zamieszkujące Bałkany. Co dla nas szczególnie ważne w tym opracowaniu podkreślano, że Polacy nie mogli liczyć na odrodzenie państwa w granicach jakie były przed rozbiorami⁶. Mocno podkreślono, fakt występowania w prawie w każdym kraju mniejszości narodowych, co w przyszłości mogło zagrozić procesowi stabilizacji w Europie. W formie graficznej dla zobrazowania tej sytuacji przedstawiono odsetek mniejszości, które po I wojnie Światowej zamieszkiwały w 12 krajach europejskich. Z tych zestawień wynika, że nasz kraj zamieszkiwało tylko 69,1% ludności polskiej. W Litwie był to 80,4% społeczności litewskiej⁷.

W książkach szkolnych z Republiki Czech omawiając sytuację w Europie Środkowej po zakończeniu I wojny Światowej akcentuje się w sposób szczególny sytuację państw, które powstały na gruzach monarchii Austro - Węgierskiej⁸. Problem czy funkcjonować razem czy osobno dotyczy głównie Czechów i Słowaków oraz narodów zamieszkujących Europę Południową (Bałkany). Autorzy wyraźnie zaznaczają, że główne decyzje w sprawach

⁴ K. Salamon: *Történelem IV*, Budapeszt 2005, s. 47

⁵ Anno 3. red. B. Askani, E. Wagner, Braunschweig 2002, 197

⁶ Tamże

⁷ Tamże

⁸ F. Capka: *Dejepis*, Praha 2007, s.20

terytorialnych zapadały w czasie konferencji wersalskiej, a głos decydujący mieli przedstawiciele USA, Anglii, Francji, Włoch i Japonii.⁹

Formalnie kierowano się względami etnicznymi. Ale w praktyce wyglądało to różnie. Stworzenie wspólnego państwa przez Czechów i Słowaków uwikłało ten kraj w spory graniczne z sąsiadami w tym również z Polską. Na terenie Słowacji niezadowolone z przynależności do tego państwa wyrażała ludność węgierska.

Interesująca nas problematyka bardzo pobieżnie przedstawiona jest w podręcznikach francuskich.

Na przykład wyliczając państwa, które odrodziły się lub powstały po I wojnie światowej znajdziemy ogólnikowe tylko stwierdzenie „Państwa Bałtyckie”. Podobnie jak w innych opracowaniach położono akcent na sprawy mniejszości narodowych.¹⁰

W jednym z podręczników włoskich problem nowego ładu związanego z granicami po zakończeniu I wojny światowej przedstawiono na przykładzie Polski. Autorzy tego opracowania podkreślają, że nastąpiło zderzenie dwóch koncepcji odbudowy kraju po odzyskaniu niepodległości. Jedna z nich zakładała utworzenie państwa będącego federacją składającą się z narodów zamieszkujących dawną Rzeczpospolitą. W tej koncepcji nie brano pod uwagę dążeń niepodległościowych tych narodów. Doprowadziło to do konfliktów militarnych z sąsiadami Polski.¹¹

W podobny sposób przedstawia ta problematykę część podręczników hiszpańskich.¹²

Specyficzny sposób przedstawienia wydarzeń związanych z przebiegiem I wojny światowej dostrzegamy w podręcznikach szwajcarskich. Autor jednego z nich w sposób bardzo syntetyczny omawia przebieg działań na różnych frontach koncentruje swoją uwagę na znamionach w technice wojennej oraz sytuacji ludności cywilnej niezależnie od przynależności do określonej strony walczącej.¹³ Zaskakiwać może pomijanie okoliczności związanych z powstawaniem nowych państw zwłaszcza w Europie Środkowej. Przytoczono jedynie, bez analizy 14 punktów prezydenta Wilsona zawartych w orędziu do Kongresu USA z 8 stycznia 1918 roku.¹⁴

Opuszczamy kontynent europejski poddając analizie książki szkolne z Izraela i Japonii.

⁹ Tamże, s. 21

¹⁰ C. Lebrun – Zanghellini: *Historie G.* Paris 1992, s.34

¹¹ F. Peruta (i inni) i *La Storia*3, Milano 2008, s. 76-78

¹² M.Garcia: *Temps historia*, Barcelona 2004, s. 221

¹³ Por. P. Ziegler: *Zeiten, Menschen*, Zürich 1994, s. 138-153

¹⁴ Tamże, s. 155

Dylemat „Razem czy osobno”? typowy dla sytuacji wielu państw po I wojnie, autorzy podręczników z Izraela przedstawiają na przykładzie Polski. Niezależnie od autorów, wydawnictwa a także czasu opublikowania książki szkolnej znajdziemy podobną narrację na interesujący nas temat. Podkreśla się, że Józef Piłsudski usiłował także przy użyciu siły zrealizować wizję „Wielkiej Polski” w granicach sprzed rozbiorów.¹⁵ W skład tego państwa miały wchodzić również tereny zamieszkałe przez ludność litewską, białoruską oraz ukraińską. Uwikłało to Polskę nie tylko w spory graniczne z sąsiadami, ale także spowodowało wiele problemów związanych z licznymi mniejszościami narodowymi. Zdaniem autora jednego z podręczników japońskich z krajów Europy Środkowej to właśnie po odrodzeniu Polska miała największe problemy z określeniem swojego kształtu terytorialnego. Były próby powrotu do granic jakie to państwo miało przed rozbiorami. Przy realizacji takiej koncepcji jak trafnie zauważono, należało się liczyć z aspiracjami innych narodów wchodzących w skład dawnej Rzeczypospolitej. Uwikłało to odrodzone państwo polskie w konflikty ze swoimi sąsiadami.¹⁶

Sumując nasze rozważania możemy stwierdzić, że w nowym układzie granicznym ukształtowanym w Europie po I wojnie światowej dylemat: „Razem czy osobno” dotyczył najczęściej narodów, które wcześniej wchodziły w skład Austro – Węgier i Rosji. Ta problematyka przeważnie ilustrowana jest podejmowaną przez Józefa Piłsudskiego próbą stworzenia państwa federalistycznego obejmującego teren dawnej Rzeczypospolitej. W tych planach nie brano jednak pod uwagę zmian jakie dokonały się w świadomości różnych narodów zwłaszcza w XIX wieku. Można więc stwierdzić, że był to przykład świadomości historycznej zatrzymanej na XVIII wieku.

¹⁵ Między innymi: E. Navi: Era nowożytna, TelAviv, 2009, s. 49

¹⁶ H. Gakushusha: Historia powszechna A. Tokio 1994, s.127